
BENEŠ, TEN „NEVYPOČITATELNÝ SLOVANSKÝ ZEDNÁŘ“

Postoj Itálie k politice Edvarda Beneše ve střední Evropě a Podunají v letech 1927–1928

Ondřej Houska*

Tomáš G. Masaryk a Edvard Beneš nabývali během dvacátých let stále silnějšího přesvědčení, že stávající uspořádání v oblasti střední Evropy a Podunají není příliš nosné. Ovšemže nezpochybňovali rozpad habsburské monarchie a z toho plynoucí vznik menších nezávislých států, včetně Československa. Postupem doby ale dospěli k názoru, že *status quo*, kodifikovaný pařížskou mírovou konferencí, je příliš křehký a bude jen těžko odolávat případným náporům.

Recepty, které chtěli oba tvůrci československé zahraniční politiky střední Evropy a Podunají v zájmu konsolidace předepisovat, se postupem doby vyvíjely. S prvními konkrétními a do určité míry rozpracovanými plány vystoupil Beneš v roce 1925. Na základě článku 222 mírové smlouvy ze Saint-Germain chtěl mezi Československem a Rakouskem zavést preferenční cla. Dvojblok Prahy a Vídně se měl stát základem pro vybudování seskupení malých a středních nástupnických států. V kombinaci, která vylučovala velmoci, by bylo dominantní postavení vyhrazeno Československu. S konkrétními údaji o rozsahu vzájemného snížení celních tarifů Beneš nepřišel, neboť uvažoval v čistě politické rovině: chtěl upevnit rakouskou nezávislost a zabránit anšlusu. To měl být první krok ke stabilizaci celé oblasti střední Evropy a Podunají. Projekt však narazil na řadu zásadních obtíží, především na nesouhlas Rakouska, a také Itálie. V důsledku toho byl původní Benešův koncept modifikován do trojstranné československo-rakousko-italské kombinace, která měla přinést snížení celních tarifů mezi Československem a Rakouskem a Rakouskem a Itálií. Vyjádřeno konkrétně, Rakousko mělo své tarify vůči Československu snížit o 30 %, zatímco tyto dvě země by Rakousku poskytly úlevu ve výši 50 %. Důvodem opět byla snaha stabilizovat Rakousko a dát tak zapomenout myšlenkám na jeho spojení s Německem. Praha však neměla zájem o to, aby se o vliv ve Vídni musela dělit s Římem, a Beneš tak z tohoto projektu posléze vycouval. Postranní úmysly ale v celé záležitosti měli Rakušané i Italové.¹

---

* Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin (houskao@seznam.cz).

1 Ke konkrétní podobě a příčinám neúspěchu těchto projektů preferenčních cel i k motivacím jednotlivých účastníků srov. detailně Houska, O. 2006. Československo, Itálie a projekty k upevnění nezávislosti Rakouska v roce 1925. Český časopis historický 104, 2006, č. 2, s. 304–332; Houska, O. 2004. Edvard Beneš a plán zavedení preferenčních cel mezi Československem a Rakouskem v roce 1925. In Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století 12, 2004, s. 125–152.

Neúspěch v roce 1925 vedl k určité modifikaci Benešových představ. Šéf československé diplomacie reagoval na velkou evropskou politiku, tedy na locarnské smlouvy. Ale ani pokus o stabilizaci regionu pomocí středoevropského Locarna, se kterým Beneš přišel na jaře 1926, prakticky nikam nevedl.² Poté v československé zahraniční politice následovalo období stagnace; jejího prvního muže nejprve zaměstnávaly vnitropolitické turbulence a v říjnu odjel kvůli vážným zdravotním problémům na dlouhodobé léčení do jižní Francie. Jeho zástupci se v nepřítomnosti ministra úzkostlivě vyhýbali téměř jakékoliv samostatné činnosti.³

Ihned poté, co se na začátku roku 1927 opětovně chopil řízení diplomacie „na plný úvazek“, Beneš ve středoevropských otázkách znovu převzal iniciativu. Společně s prezidentem Masarykem v průběhu následujících necelých dvou let uvedl do pohybu dosud nejvýznamnější československý pokus o novou organizaci prostoru bývalého Rakouska-Uherska.

Historikové⁴ zdůrazňují, že tato politika byla motivována především obavou ze vzrůstající politické a hospodářské síly Německa: Praha chtěla s na nohy se stavějícím německým kolosem udržovat minimálně korektní vztahy, obávala se však anšlusu a pronikání Berlína do prostoru střední a jihovýchodní Evropy. Tento „německý“ aspekt hrál v československé politice nepochybně zásadní roli. Nelze ale opomíjet další důvod nové aktivizace Masarykových a Benešových snah o upevnění *statu quo*: byla jím obava ze stále více dynamické politiky fašistické Itálie.

-
- 2 Houska, O. 2004. Úsilí o středoevropské a *balkánské* Locarno (říjen 1925 – březen 1926). *Slovanský přehled* XC, 2004, č. 2, s. 200 nn; Houska, O. 2006. Od Locarna do Tirany. Československo-italské vztahy od října 1925 do listopadu 1926. In *Dvacáté století. Ročenka semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze III*, 2006, v tisku.
- 3 K Benešově nemoci a tříměsíční dovolené srov. Dejmek, J. 2006. Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část první: Revolucionář a diplomat (1884–1935). Praha, Karolinum, 2006, s. 426. K praktické neoperativnosti pražské diplomacie v době Benešovy absence srov. poznámky rakouského vyslance Ferdinanda Marka: Österreichisches Staatsarchiv/Archiv der Republik, Wien (dále jen ÖStA/AdR), Österreichische Vertretungsbehörden im Ausland/Gesandtschaft Prag (dále jen ÖVB/Prag), kart. 17, Zl. 180/Pol., 19. 12. 1926; Zl. 175/Pol., 14. 12. 1926. Markovo tvrzení potvrzuje také literatura: Campbell, F. G. 1975. *Confrontation in Central Europe. Weimar Germany and Czechoslovakia*. Chicago-London, The University of Chicago Press, 1975, s. 178; Wandycz, P. S. 1988. *The Twilight of French Eastern Alliances, 1926–1936. French-Czechoslovak-Polish Relations from Locarno to the Remilitarization of the Rhineland*. Princeton-New Jersey, Princeton University Press, 1988, s. 58.
- 4 Campbell, F. G. 1975. *Confrontation in Central Europe*, s. 178 nn; Essen, A. 2006. *Polityka Czechosłowacji w Europie środkowej w latach 1918–1932*. Kraków, Wydawnictwo naukowe Akademii pedagogicznej, 2006, s. 146–149; Jančík, D. 1998. Idea středoevropského Locarna v československé zahraniční politice let 1927–28. In *Acta Universitatis Carolinae* (dále jen AUC), *Philosophica et Historica* (dále jen Phil. et Hist) 2, 1998 (vyšlo 2001), *Studia Historica* (dále jen SH) IL, s. 179–197; Rauscher, W. 1993. Ignaz Seipel, Edvard Beneš und der Mitteleuropagedanke in den österreichisch-tschechoslowakischen Beziehungen 1927–1929. In *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 43, 1993, s. 342–365.

Expanze, v rozsahu realizovatelném pouze zbraněmi, stála od počátku na čelném místě programu fašistů Benita Mussoliniho.⁵ Slova ovšem ještě neznamenají činy, nicméně po vnitřním upevnění fašistického režimu, které následovalo po překonání tzv. Matteottioho krize a Mussoliniho sebeproklamaci diktátorem z 3. ledna 1925⁶, se začaly zřetelně rýsovat konkrétní kontury ofenzivní italské zahraniční politiky. Významným předělem je v tomto směru března roku 1926: po ztroskotání italského plánu tzv. dunajsko-balkánského Locarna, neboli seskupení celkem devíti zemí tohoto prostoru, samozřejmě pod italským vedením, Řím modifikoval svou zahraniční politiku. Ta se nyní začala soustřeďovat na izolaci a následný rozklad Království Srbů, Chorvatů a Slovinců.⁷ Toho mělo být dosaženo také rozbitím Malé dohody prostřednictvím vyvázání Rumunska z tohoto spojeneckého svazku.⁸

Tato politika samozřejmě musela v Československu vzbuzovat vážné znepokojení. Po podpisu italsko-albánské, tzv. I. tiranské, smlouvy z konce listopadu 1926, která z Albánie učinila *de facto* italský protektorát, neměla atmosféra mezi nejvyššími úředníky pražského ministerstva zahraničí daleko ke skutečnému strachu z možného konfliktu: „Od konce války nebylo náhle tak úzko jako tentokráte [...] [stačil by] malý

-
- 5 Knox, M. 2000. *Hitler's Italian Allies. Royal Armed Forces, Fascist Regime, and the War of 1940–1943.* Cambridge, Cambridge University Press, 2000, s. 5.
- 6 Z celé řady prací k tomuto vnitropolitickému vývoji srov. např. Bosworth, R. J. B. 2002. *Mussolini.* London, Arnold, 2002, kap. 9; De Felice, R. 1966. *Mussolini il fascista, I. La conquista del potere 1921–1925.* Torino, Einaudi, 1966, kap. VII; De Felice, R. 1968. *Mussolini il fascista, II. L'organizzazione dello Stato fascista 1925–1929.* Torino, Einaudi, 1968, kap. I a II.
- 7 V textu tento termín volně zaměňuji s pojmem Jugoslávie. Ke koncepci dunajsko-balkánského Locarna a následné ostře protijugoslávské politice Itálie srov. alespoň několik základních prací: Burgwyn, H. J. 1997. *Italian Foreign Policy in the Interwar Period 1918–1940.* Westport-London, Praeger, 1997, s. 35 nn; Burgwyn, H. J. 1979. *Il rvisionismo fascista. La sfida di Mussolini alle grandi potenze nei Balcani e sul Danubio 1925–1933.* Milano, Feltrinelli, 1979, s. 101 nn; Carocci, G. 1968. *La politica estera dell'Italia fascista (1925–1928).* Bari, Laterza, 1968, s. 57 nn; Cassels, A. 1970. *Mussolini's Early Diplomacy.* Princeton-New Jersey, Princeton University Press, 1970, s. 325 nn; Pastorelli, P. 1967. *Italia e Albania 1924–1927. Origini diplomatiche del Trattato di Tirana del 22 novembre 1927.* Firenze, Biblioteca della Rivista di studi politici internazionali, 1967, s. 274 nn; Smirnova, N. D. 1979. *Politika Italii na Balkanach. Očerki diplomaticheskoj istorii 1922–1935gg.* Moskva, Nauka, 1979, s. 98 nn; Vinaver, V. 1966. *Engleska i italijansko „zaokružavanje“ Jugoslavije 1926–1928.* In *Istorija XX. veka. Zbornik radova VIII,* 1966, s. 73–164. Zamboni, G. 1970. *Mussolinis Expansionspolitik auf dem Balkan. Italiens Albanienpolitik vom I. bis zum II. Tiranapakt im Rahmen des italienisch-jugoslawischen Interessenkonflikts und der italienischen „imperialen“ Bestrebungen in Südosteuropa.* Hamburg, Helmuth Buske Verlag, 1970, passim. Poslední shrnutí podali Bucarelli, M. 2004. *La Jugoslavia nella politica estera di Mussolini (1924–1937).* Roma, b. n., 2004, s. 40 nn a Paszkiewicz, J. 2004. *Jugosławia w polityce Włoch w latach 1914–1941.* Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 2004, kap. II/4. O vlivu této politiky na československo-italské vztahy podrobně Houska, O. 2006. *Od Locarna do Tirany, v tisku.*
- 8 Carocci, G. 1968. *La politica estera dell'Italia fascista,* zvl. s. 59; Caroli, G. 1984. *Un'amicizia difficile: Italia e Romania (1926–1927). Analisi storica.* Rivista di studi e ricerche II, 1984, č. 3, zvl. s. 292; Riccardi, L. 1987. *Il trattato italo-romeno del 16 settembre 1926. Storia delle relazioni internazionali III,* 1987, č. 1, s. 39–72. Srov. Campus, E. 1973. *Le caractère européen des traités bilatéraux conclus par la Roumanie dans la décade 1920–1930.* Revue Roumaine d'Historie XII, 1973, č. 6, zvl. s. 1089.

incident, ke kterému v Albánii mohlo by snadno dojít, k tomu vylodili [by Italové] jednoho vojáka a vše vyletí do povětří...“⁹

Jestliže italské úmysly na Balkáně směřovaly v první řadě proti jugoslávskému spojenci Prahy, střeoevropská politika Říma už byla zacílena přímo proti Československu. Jasně to demonstroval začátek dubna roku 1927, kdy do italského hlavního města přijel maďarský premiér István Bethlen. Jeho dialog s Mussolinim se nesl v protičeskoslovenském duchu: předseda maďarské vlády použil pro vztahy své země s Prahou termín „maximální nepřátelství“, zatímco italský *Duce* ho souhlasně nabádal, aby se soustředil na urovnání poměru k Rumunsku. Oba muži se shodli, že to je ta nejlepší cesta k rozbití Malé dohody. Výsledkem Bethlenovy pětidenní návštěvy Říma byl podpis smlouvy o přátelství mezi Itálií a Maďarskem, která byla doplněna tajnou klauzulí, týkající se politické spolupráce. Přestože se bezprostřední i dlouhodobé cíle Italů a Maďarů nepřekrývaly zcela, smlouva započala období úzké spolupráce obou vlád, která v sobě zahrnovala italskou podporu maďarskému revizionismu, a také tajné vyzbrojování Maďarska ze strany Itálie.¹⁰

Vy kročení Maďarska z dosavadní izolace k éře tzv. aktivní politiky objektivně zhoršovalo mezinárodní postavení ČSR. Přestože českoslovenští diplomaté význam italsko-maďarského sblížení podcenili¹¹, nemohli neregistrovat, že Budapešti se poprvé od skončení války podařilo navázat smluvní styky s jednou z velmocí. S Itálií přitom Československo pojila smlouva z roku 1924, kterou se obě strany zavazovaly ke spolupráci a vzájemné podpoře za účelem udržení *statu quo*, daného mírovými smlouvami ze

-
- 9 Archiv Národního muzea, Praha, Vojtěch Mastný, pozůstalost, kart. 5, i. č. 573, dopis Jana Skalického, šéfa kabinetu ministerstva zahraničních věcí Mastnému, 15. 12. 1926. Podobně hovořil také Beneš, který se obával, že pokud Itálie upevní své postavení v Albánii, bude válka mezi Itálií a Jugoslávií nevyhnutelná: ÖStA/AdR, ÖVB/Prag, kart. 18, Zl. 49/Pol., 25. 3. 1927 (Marek).
- 10 Záznam rozhovoru viz v I Documenti diplomatici italiani (dále jen DDI), Settima serie (dále jen VII), vol. V. Roma, Istituto poligrafico dello stato, 1967, dok. č. 123, s. 132–134. O italsko-maďarské smlouvě a jejích dopadech se více či méně podrobně zmiňují všechny práce citované v poznámce č. 7. Nejlepší zpracování této problematiky však zřejmě podal Romsics, I. 1995. István Bethlen: A Great Conservative Statesman of Hungary, 1874–1946. New York, Columbia University Press, 1995, s. 223 nn. Srov. též Breccia, A. 1980. La politica estera italiana e l'Ungheria, (1922–1933). Rivista di studi politici internazionali XLVII, 1980, č. 1, s. 106–108.
- 11 Vyslanec v Římě Vojtěch Mastný byl přesvědčen o tom, že italsko-maďarská smlouva „se neliší nijak od smluv, jaké byly uzavřeny se státy Malé dohody a není také proti těmto státům nikterak namířena“: Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky, Praha, (dále jen AMZV), Telegramy došlé, č. 352/27, Mastný z Říma 7. 4. Podle rakouského vyslance Marka se v Praze obávali především toho, že se Mussolini postavil kladně k řešení maďarské královské otázky: ÖStA/AdR, ÖVB/Prag, kart. 18, Zl. 63/Pol., 28. 4. 1927. O tomto problému se ale v Římě ve skutečnosti vůbec nehovořilo. Podle Beneše smlouva neměla „obzvláštní důležitosti. Je to jen intrika, mající znepokojiti a vyjadřující to, co vždycky bylo a bude“: Edvard Beneš: Cirkulární telegramy 1920–1935 (dále jen Cirkulární telegramy). Ed. Jindřich Dejmek. Praha, Společnost Edvarda Beneše, 2002, dok. č. 129, s. 137, cirkulář ze 17. 5. 1927. Srov. též Essen, A. 2006. Polityka Czechosłowacji w Europie środkowej, s. 150–151.

Saint-Germain, Trianonu a Neuilly.¹² Nyní bylo jasné, že tato smlouva definitivně ztratila praktický význam (pokud kdy jaký vůbec měla) a Itálie se bude snažit prosadit v oblasti střední Evropy a Podunají své mocenské zájmy, které byly těm československým více méně protichůdné. To vše tvůrce československé zahraniční politiky nutilo, aby této italské aktivitě postavili do cesty své vlastní plány.

Tyto iniciativy do značné míry vycházely z dřívějších projektů Edvarda Beneše. Ani nyní nebyly zpracovány do všech detailů a jejich podoba se v řadě ministrových vyjádření různila. Základním stavebním kamenem však měla nepochybně být úzká hospodářská spolupráce Československa s Rakouskem a záhy poté také s Maďarskem. Blok, který by byl postaven na preferenčních clech, měl dále zahrnovat Jugoslávii a Rumunsko a pravděpodobně také Bulharsko a Řecko. V takovéto podobě zřejmě Beneš své plány v polovině května 1927 představil na konferenci Malé dohody v Jáchymově.¹³

Obsah nové československé akce se rychle dostal do diplomatických kuloárů a neunikl samozřejmě ani Italům. Postoj Říma k Benešovým plánům byl jednoznačný už v roce 1925. Když italský vyslanec ve Vídni Antonio Chiaramonte Bordonaro odjížděl do Ženevy k jednáním s Českoslováky a Rakusy, obdržel striktní instrukce přímo od Mussoliniho: „Žádné řešení bez Itálie“.¹⁴ Ani v dalších letech se na tomto přístupu nic nezměnilo. Na jaře 1927 tak bylo jasné, že se chystá nové kolo československo-italského zápasu ohledně uspořádání střední Evropy a Podunají.

Italský vyslanec v Praze Gabriele Preziosi získal zprávy o podobě Benešových plánů záhy po jáchymovské konferenci. Svě nadřazené velmi rychle informoval o tom, že Beneš nyní uvažuje o jakési syntéze svých předchozích postupů. Jako konečný československý cíl Preziosi označil středoevropské Locarno (ve vyslancově terminologii „středovýchodní Locarno“). Beneš však už podle něj nechtěl jeho vzniku dosáhnout pomocí arbitrážních smluv či garančního paktu jako o rok dříve, ale mělo se k němu dospět skrze úzkou hospodářskou spolupráci. Po zavedení systému preferenčních cel, v první fázi mezi Československem a Rakouskem, následně s přibráním Maďarska a poté dal-

12 O ujednání smlouvy a jejím významu Houska, O. 2009. Československo-italská politická smlouva z roku 1924. Český časopis historický, 2009, roč. 107, č. 1, v tisku. Přehledně též Caccamo, F. 1998. Československo v italské zahraniční politice dvacátých let, I. Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku, 1998, č. 82, s. 114–115; Gajanová, A. 1967. ČSR a středoevropská politika velmocí 1918–1938. Praha, Academia, 1967, s. 166–167; Černá, Z. 2006. Československo-italské vztahy od pochodu na Řím do locarnské konference. Diplomová práce FF UK. Praha 2006, s. 102–110.

13 Jančík, D. 1998. Idea středoevropského Locarna, s. 182–183. Toto líčení vychází z informací rakouského vyslance Marka, které mu částečně poskytl sám Beneš. Podrobný československý záznam z jáchymovské konference zřejmě pořízen nebyl, existují pouze – historiky dosud nevyužité – útržkovité Benešovy poznámky z jednání, které ale o výše zmiňovaných věcech nic neobsahují: Masarykův ústav – Archiv Akademie věd České republiky, Praha (dále jen MSÚ–AAV), Archiv Ústavu Tomáše G. Masaryka (dále jen AÚTGM), Edvard Beneš, Oddělení I (dále jen EB I), kart. 137, Malá dohoda, Sign. 199/6.

14 Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Roma (dále jen ASDMAE), Rappresentanza italiana a Vienna (dále jen RIV), b. 280, Bordonarův záznam o jednáních v Ženevě z 9. 6. 1925, bez č. j., záznam k 5. 6.

ších států, především malodohodových, by bylo středoevropské Locarno, tedy systém vylučující válku a garantující stávající politické uspořádání, už jen logickým následným krokem.¹⁵

Preziosi Benešovy názory v nejdůležitějších bodech reprodukoval naprosto přesně. Oficiální potvrzení jeho zpráv do Říma dorazilo o něco později, a to z francouzských zdrojů, konkrétně od vyslance ve Vídni Chambruna: Na konci jara 1927 se v Praze u ministra Beneše uskutečnila zvláštní schůzka, které se zúčastnili francouzský, britský a americký vyslanec v ČSR. Přítomen byl také Chambrun, který obsah jednání, jistě z úředního pověření, sdělil Italům. Podle něj Beneš zdůraznil, že tendence ke spojení s Německem v poslední době v Rakousku zesílily, především po nedávných parlamentních volbách.¹⁶ Šéf československé diplomacie vyslovil obavu, že za dva až tři roky věc anšlusu tak pokročí, že se dostane na pořad jednání Společnosti národů. Zopakoval svůj názor, že spojení musí být zabráněno za každou cenu, protože by dříve či později vedlo k válce.¹⁷

Beneš na schůzce prohlásil, že má plán na posílení hospodářské pozice Rakouska, i když o něm konkrétně nehovořil. Zdůraznil jen, že politické řešení musí být podloženo hospodářskými předpoklady – ke středoevropskému Locarnu tedy chtěl dospět skrze sblížení na základě preferenčních cel. Spíše se ale věnoval tomu, jak by bylo možné opatření v zájmu Rakouska (tedy preferenční cla) prosadit. Nezúčastněné země by se totiž musely vzdát práva nejvyšších výhod, které si mohly nárokovat na základě platných obchodních smluv. Tady opět přišel ke slovu ministrův pověstný optimismus: Francie a Británie podle něj nebyly na obchodu s Rakouskem příliš zainteresovány, takže jistě nevznosou námitky (to ale byla pravda jen ve francouzském případě!). Také Německo bude muset souhlasit, pokračoval Beneš, už proto, že by na sebe těžko mohlo vzít zodpovědnost za to, že se postavilo proti plánům na hospodářské zotavení Rakouska.¹⁸

Zbývala ovšem ještě Itálie. I o ní byl Beneš přesvědčen, že dá ke spolupráci menších a středních států svůj souhlas. Podle ministrova výkladu by totiž Řím měl z nové kombinace politické i ekonomické výhody: politicky by získal tím, že padne možnost anšlusu, a tedy tlaku o Rakousko posíleného Německa, na italské hranice. Posílení nástupnických států by pak Itálii přineslo i hospodářské výhody, konkrétně zvýšený provoz v jejich jadranských přístavech. Pokud toto měla být vějička, která by Italy při-

15 ASDMAE, RIV, b. 285, č. 232692, Grandiho cirkulář ministerstvům národního hospodářství a financí a hlavním ambasádám a vyslanectvím z 27. 6. 1927 (tlumočení Preziosiho telegramu z Prahy z 25. 5. 1927).

16 Ve skutečnosti ale otázka anšlusu v kampani před dubnovými volbami nehrála zásadní roli. Beneš svými poznámkami zřejmě narážel na posílené postavení rakouské sociální demokracie, která sice byla Hradu politicky blízká, ale její postoje byly v té době jasně proanšlusové. Sociální demokraté získali 42 % hlasů, to však nestačilo na to, aby se dostali do vlády. Tu opět zformoval Ignaz Seipel, který do kabinetu přibral vyhraněně proanšlusový Landbund, což v Praze jistě také vzbudilo obavy. K volbám srov. Schausberger, N. 1978. Der Griff nach Österreich. Der Anschluss. Wien-München, Jugend und Volk, 1978, s. 145.

17 ASDMAE, RIV, b. 285, č. 1300A1/81, 14. 6. 1927 (Auriti).

18 ASDMAE, RIV, b. 285, č. 1300A1/81, 14. 6. 1927 (Auriti).

měla k souhlasu, Francouzi byli rychle zklamáni: vyslanec Auriti Chambruna okamžitě upozornil na to, že Řím se ze středoevropského prostoru nenechá vytlačit.¹⁹

Beneš však Itálii – stejně jako v roce 1925 – z přímé účasti na jím navrhovaných středoevropských a podunajských projektech vylučoval. Opět chtěl konstruovat blok bez aktivní účasti velmocí. Taková kombinace, v které by jeho země byla nejsilnějším hráčem, by podle názoru Hradu byla schopna odolávat hospodářskému tlaku Německa i dalekosáhlým italským plánům.

Stejně jako v minulosti i nyní ovšem před touto iniciativou stály mohutné překážky. Na rozdíl od předcházejících let se ale Československo v roce 1927 mohlo spolehnout na mnohem intenzivnější podporu Paříže. Zatímco dříve se Francie sice nestavěla proti, ale v zájmu Benešových plánů se aktivně neangažovala, nyní Quai d'Orsay činilo pravý opak, ba dokonce Beneše k vystoupení s jeho iniciativou nabádal. Ministr zahraničí Aristide Briand ocenil Benešovo pražské expoé jednotlivým zahraničním vyslancům a v přímém vzkazu pro něj a prezidenta Masaryka apeloval, že je vzhledem k nebezpečí anšlusu třeba jednat rychle. Ujišťoval, že francouzská vláda podpoří Benešovy plány „celou svou autoritou“. Doporučoval, aby byly tyto plány naplněny uzavřením bilaterálních smluv mezi jednotlivými státy. Briand souhlasil s tím, že Itálie zůstane vně takového bloku, ale upozorňoval, že její souhlas musí Československo získat nejdříve. Teprve poté a po uzavření oněch bilaterálních dohod, měl být konečný výsledek předložen Společnosti národů s žádostí, aby další země takový blok uznaly a neuplatňovaly svá práva ohledně nejvyšších výhod.²⁰

Tento postup mohl být teoreticky schůdný, protože by se opíral o nedávná rozhodnutí světové hospodářské konference v Ženevě. Ta zamítla československý návrh na prodloužení preferenčního režimu mezi Prahou, Vídní a Budapeští, který na omezenou dobu (do roku 1925) připouštěly mírové smlouvy. V jednom z přijatých doporučení se však uvádělo, že princip nejvyšších výhod nevylučuje uzavírání multilaterálních obchodních smluv či jiných regionálních hospodářských dohod.²¹

Paříž nyní hodlala Benešovu snahu o získání italského souhlasu přímo podpořit. Francouzští diplomaté proto začali u svých italských kolegů sondovat, zda by Řím nebyl ochoten navázat vzájemnou úzkou spolupráci proti anšlusu.²² Palác Chigi sice potvrdil

19 ASDMAE, RIV, b. 285, č. 1300A1/81, 14. 6. 1927 (Auriti).

20 MSÚ–AAV, AÚTGM, Tomáš G. Masaryk (dále jen TGM), kart. 517, cizí země, Rakousko, č. 70, kopie Briandova dopisu vyslanci v Praze Charles-Rouxovi, 22. 8. 1927. Též tamtéž, EB I, Korespondence přijatá, kart. 3, i. č. 335, Sign. KOR-9, Briand Aristide; AMZV, Kroftův archiv (dále jen KA), kart. 14, bez č. j.

21 Jančík, D. 1998. Idea středoevropského Locarna, s. 184; Jančík, D. 1994. Celní unie v úvahách o středoevropské hospodářské integraci (1918–1938). In AUC, Phil. et Hist 3, 1994 (vyšlo 1996), SH XL, s. 72–73, 77.

22 DDI, VII, vol. V, dok. č. 362, s. 352–353, Manzoni z Paříže 18. 8. 1927.

své záporné stanovisko ke spojení Rakouska s Německem, spolupráci s Francií ale odmítl.²³ Bylo tedy pouze na Benešovi, aby se pokusil Italy o svých plánech přesvědčit.

Československý ministr zvolil už tradiční postup: „Je mým absolutním přesvědčením, že Itálie ve střední Evropě má a nemůže nemít dominantní postavení“, vmlouval se italskému vyslanci v Praze Preziosimu. Dodával, že zájmy obou zemí spolu naprosto korespondují, neboť Praha i Řím jsou proti anšlusu i mocenskému vzestupu Německa v této části Evropy. Z toho podle Beneše plynulo, že obě země mají všechny předpoklady dohodnout se. Dokonce nabízel, že je ochoten navštívit Řím a o věci jednat přímo s Mussolinim.²⁴

Podobných Benešových výroků bychom v archivech našli celou řadu a nemá smysl je dále uvádět. Podstatnější je, jak si šéf československé diplomacie představoval ono italské dominantní postavení ve střední Evropě. Na základě těchto mnohokrát opakovaných slov se v Římě mohli domnívat, že Beneš přímo počítá s účastí Itálie v jím proponovaném bloku, či že jí chce dokonce přenechat jeho vedení. Jak jsme ovšem viděli, opak byl pravdou; Briand ve svém už citovaném poselství do Prahy svého vyslance upozorňoval, že Beneš se italské převahy ve střední Evropě obává stejně silně jako anšlusu.²⁵ Zcela otevřeně pak československý ministr hovořil s Rakušany: účast Itálie na jím proponovaném celním systému označil za „naprosto vyloučenou“.²⁶ Chtěl tedy zohlednit italské zájmy, ale pouze vně uvažovaného seskupení. To ovšem Římu nestačilo v roce 1925 a nehodlal se s tím spokojit ani tentokrát.

Rozdílné pohledy na podobu uspořádání střední Evropy se projeví i na vzájemných vztazích představitelů obou zemí. Není příliš překvapivé, že neustálá Benešova ubezpečování o nutnosti vzájemné spolupráce Italy popuzovala: Preziosi se svěřil Markovi, že mu Beneš stále vykládá, jak je proti kombinacím, ze kterých by byla vyloučena Itálie. Přitom ale v Římě dobře vědí, že pravdou je přesný opak. „Mám k tomu muži [tj. k Benešovi] fyzický odpor“, tvrdil dokonce vyslanec.²⁷ Ne nepodobný pocit měl také druhý muž italské zahraniční politiky, státní podsekretář v Paláci Chigi Dino Grandi. Benešova slova při vzájemné schůzce v Ženevě označil za „zdlouhavé a zbytečné tla-

23 DDI, VII, vol. V, dok. č. 370, s. 360, Grandi do Berlína, Londýna, Paříže, Budapešti, Bukurešti, Bělehradu, Prahy a Vídně, 25. 8. 1927. Srov. Burgwyn, H. J. 1979. *Il revisionismo fascista*, s. 156–157.

24 DDI, VII, vol. V, dok. č. 363, s. 353–354, Preziosi z Prahy, 20. 8. 1927.

25 MSÚ–AAV, AÚTGM, TGM, kart. 517, cizí země, Rakousko, č. 70, kopie Briandova dopisu vyslanci v Praze Charles-Rouxovi, 22. 8. 1927.

26 ÖStA/AdR, ÖVB/Prag, kart. 18, Zl. 75/Pol., 19. 5. 1927 (Marek); Srov. ÖStA/AdR, ÖVB/Prag, kart. 18, Zl. 78/Pol., 20. 5. 1927 (Marek). Jen díky přílišné závislosti na italských publikovaných dokumentech mohl F. Leoncini napsat, že Beneš usiloval o dlouhodobou spolupráci s Itálií, která by byla namířena proti anšlusu. Toto tvrzení platí jen v onom velmi omezeném smyslu, jaký mu dával Beneš. Leoncini, F. 1976. *Italien und die Tschechoslowakei 1919–1939*. In *Gleichgewicht-Revision-Restauration. Die Außenpolitik der Ersten Tschechoslowakischen Republik im Europasystem der Pariser Vororteverträge*. Hrsg. von Karl Bosl, München-Wien, R. Oldenbourg Verlag, 1976, s. 347.

27 ÖStA/AdR, ÖVB/Prag, kart. 18, Zl. 82/Pol., 24. 5. 1927.

chy“, o kterých ani nepovažoval za nutné vyhotovit záznam.²⁸ Pro samotného Mussoliniho pak Beneš byl „un antitaliano“²⁹ a podobně jako Grandi, také on považoval Benešovy vývody za „tlachy“ a jeho plány za „fantastické“.³⁰ Pocity averze ovšem byly vzájemné: Krofta si otevřeně stěžoval na vyslance Preziosiho pro jeho popudlivost: italský diplomat při jakékoliv nepříznivé tiskové zmínce o fašismu předkládal energické protesty.³¹ A Beneš sice Italy ujišťoval o nutnosti spolupracovat a snažil se předstírat, že uznává výsledky fašistického režimu i jeho zahraniční politiky³², realita ovšem byla jiná: před francouzskými diplomaty Itálii přirovnával k lehké ženě, která půjde s tím, kdo nabídne víc.³³ Je tedy zcela na místě konstatování, že dohodě mezi Československem a Itálií stály v cestě vzájemné ostré antipatie.³⁴ Ještě podstatnější ovšem byla rozdílnost politických koncepcí obou ve vztahu ke střední Evropě a Podunají.

Italové sice Benešovy plány často označovali jako už zmiňované „zdlouhavé a zbytečné tlachy“, to však v žádném případě neznamená, že by nad nimi lhostejně mávli rukou. Naopak, pohled do italských archivů svědčí o tom, že tvořily naprosto dominantní součást italské zahraničně politické aktivity ve střední Evropě.³⁵ Řím tedy na tyto plány náležitým způsobem reagoval.

Italské ministerstvo národního hospodářství vypracovalo na žádost ministerstva zahraničí posudek ohledně pražských projektů. Upozorňovalo na už zmiňovaná ustanovení hospodářské konference v Ženevě, která dávala Československu možnost vystoupit s návrhem preferenčního režimu mezi Prahou a Vídní před Hospodářským výborem Společnosti národů. K takovému návrhu by se měla Itálie podle dobrozdání ministerstva připojit, ovšem s tím, že by do něj měla být zahrnuta i ona. Ideální by však z italského pohledu bylo, kdyby mohlo být Československo z těchto iniciativ vyřazováno

28 DDI, VII, vol. V, dok. č. 405, s. 390, Grandi z Ženevy, 11. 9. 1927.

29 Opera Omnia di Benito Mussolini. A cura di Edoardo e Duilio Susmel, vol. XXIII. Dal discorso dell'Ascensione agli Accordi del Laterano (27 maggio 1927–11 febbraio 1929). Firenze, La Fenice, 1957, Mussoliniho dopis Arnaldu Mussolinimu, 7. 10. 1927, s. 300.

30 DDI, VII, vol. VI, Roma, Istituto poligrafico dello stato 1967, dok. č. 42, s. 48, Mussolini do Prahy 23. 1. 1928.

31 ÖStA/AdR, ÖVB/Prag, kart. 18, Zl. 45/Pol., 21. 3. 1927 (Marek). Srov. AMZV, KA, kart. 6, Kroftovy výklady na poradách, 10. 11. 1927: „Šlo to velmi zostra [tj. rozhovor s Preziosim]“, sděloval Krofta svým podřízeným.

32 ASDMAE, Affari politici (dále jen AP), Cecoslovacchia, b. 941, telegram č. 225 R., Preziosi z Prahy 14. 1. 1927.

33 „L'Italia si unira o alla Piccola Intesa o alla Germania-Austria, e a se faire monnayer“: Burgwyn, H. J. 1979. Il revisionismo fascista, s. 159.

34 Burgwyn, H. J. 1979. Il revisionismo fascista, s. 158. Krofta se později před vybranými novináři rozhodně vyjadřoval eufemisticky, když tvrdil, že mezi vůdčími československými a italskými politiky panuje „osobně snad trochu nechuti“: MSÚ–AAV, AAV, Kamil Krofta, kart. 13, Sign. IV. B. 1a, i. č. 522(b), výklad novinářům z 20. 3. 1928.

35 Je to patrné z ASDMAE, fondů Archivio della legazione di Praga (dále jen ALP), AP Cecoslovacchia, AP Austria, RIV.

a byla uzavřena dohoda o preferenčním režimu pouze mezi Římem a Vídní.³⁶ Z tohoto memoranda také vycházel postoj italské diplomacie: Dino Grandi v cirkulárním telegramu striktně oznamoval, že vzniku Benešova ekonomického bloku bez účasti Itálie je třeba zabránit. Zároveň ale měla italská diplomacie v maximální míře usilovat o navázání blízkých kontaktů s Rakouskem, které mělo být ujistěno o italské ochotě k zavedení preferenčního režimu (pouze) mezi těmito dvěma zeměmi.³⁷ Italové poté Rakušánům skutečně zavedení bilaterálních preferencí nabídli, ovšem v odpovědi na to přišlo z Ballhausplatzu zdvořilé odmítnutí.³⁸

Přesně stejný osud potkal také plány Edvarda Beneše. Zdůvodnění pro odmítavý rakouský postoj vypracoval sekční šéf a hlavní rakouský hospodářsko politický odborník Richard Schüller. Ve svém memorandu se nevěnoval jen možným československo-rakouským preferenčním člům, ale Benešovým plánům v celé jejich šíři, tedy eventuálnímu vzniku na preferencích založeného bloku malých a středních států. Poukazoval především na praktické problémy takové konstrukce: uváděl, že k ustavení společného celního prostoru několika nezávislých států dosud nikdy v dějinách nedošlo a je to věc prakticky neproveditelná. Navíc správně upozorňoval, že takový celní prostor (Schüller do něj vřazoval Rakousko, Československo, Maďarsko, Jugoslávii a Rumunsko) by vykazoval vysoké přebytky zemědělské produkce, které by musel umisťovat na jiných trzích. Z tohoto důvodu by se tyto státy nemohly seskupit pod ochranou společných vysokých celních bariér.³⁹ Tato Schüllerova poznámka poukazuje na to, že se Beneš při konstruování hospodářských projektů k upevnění *statu quo* příliš nezdržoval promýšlením toho, zda jsou vůbec životné.⁴⁰

Je patrné, že československý ministr byl veden politickými pohnutkami a hospodářskou realitu buď příliš neznal, nebo ji ignoroval. Schüllerova analýza totiž byla přesná: případnému společnému celnímu prostoru jmenovaných zemí skutečně chyběly pevné základy. Maďarsko, Jugoslávie a Rumunsko (k nimž přidejme ještě Bulharsko,

36 ASDMAE, ALP, Anno 1928, b. 3, č. 16218, memorandum ministerstva národního hospodářství z 13. 6. 1927.

37 ASDMAE, RIV, b. 285, č. 232693, Grandiho cirkulář ministerstvům národního hospodářství a financí a hlavním ambasádám a vyslanectvím z 27. 6. 1927.

38 ASDMAE, RIV, b. 285, telegram č. 239360, Grandi ministerstvům národního hospodářství a financí a do Paříže, Prahy a Vídně, 30. 7. 1927; ASDMAE, RIV, b. 285, telegram č. 1777-A1/94, Auriti z Vídně 7. 7. 1927. Dodejme ještě, že italsko-rakouské vztahy byly neustále kaleny otázkou Jižních Tyrol (Horní Adíže), což v únoru 1928 vedlo až k dočasnému odvolání italského vyslance z Vídně, srov. Di Nolfo, E. (1975): Die österreichisch-italienischen Beziehungen von der faschistischen Machtergreifung bis zum Anschluss (1922–1938). In Innsbruck-Venedig. Österreichisch-italienische Historikertreffen 1971 und 1972. Hrsg. von Adam Wandruszka-Ludwig Jedlicka. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975, s. 247–248; Weiß, K. 1989. Das Südtirol-Problem in der Ersten Republik. Dargestellt an Österreichs Innen- und Außenpolitik im Jahre 1928. Wien, Verlag für Geschichte und Politik-München, R. Oldenbourg Verlag, 1989, passim.

39 ÖStA/AdR, Bundesministerium für Äußeres/Neues Politisches Archiv (dále jen BMfA/NPA), Bundeskanzleramt/Auswärtige Angelegenheiten (dále jen BKA/AA), Liasse Mitteleuropa/Geheim, kart. 410, anonymní dok. bez data a č.j., s poznámkou „von dr. Schüller“.

40 Dokonce i Benešův zástupce Kamil Krofta přiznával, že ministrovy názory nejsou v tomto směru příliš jasné: ÖStA/AdR, ÖVB/Prag, kart. 18, Zl. 68/Pol., 10. 5. 1927 (Marek).

s jehož pozdějším zahrnutím do bloku Beneš většinou také počítal) vykazovaly v roce 1930 obilní přebytky ve výši 4,5 milionu tun. Dovození potřeba Rakouska a Československa, tedy zbylých zemí případného seskupení, ale činila jen 1 milion tun. Obilní deficit Německa, Itálie a Švýcarska naproti tomu dosahoval hodnoty 6,7 milionu tun. Právě tyto trhy byly pro zemědělské státy z hlediska umístění jejich produkce navýsost zajímavé. Trh československý a rakouský pro ně nebyl bezvýznamný, ale problém zemědělské nadprodukce vyřešit nemohl.⁴¹ Dodejme, že postupně se navíc oslabovaly i hospodářské vazby napříč zeměmi případného bloku: ve druhé polovině dvacátých let klesl oproti roku 1924 obrát obchodu mezi státy Malé dohody na straně jedné a Rakouskem na straně druhé i mezi Rakouskem a Československem.⁴² Jak oprávněně napsal D. Jančík, „vezmeme-li do úvahy proměny hospodářské struktury jednotlivých zemí v Podunají ... nelze přehlédnout, že mizely staré hospodářské vazby, které tyto země v minulosti pojily. Někdejší hospodářská funkčnost podunajské monarchie odumřela a tvorba nového hospodářskopolitického bloku, který mohl vést ke ztrátě německého trhu, ale nebyl schopen nabídnout kompenzaci, postrádala přitažlivost.“⁴³ Nedostatečnost společných ekonomických jmenovatelů ke vzniku Benešem navrhovaného bloku států byla patrná už ve druhé polovině dvacátých let. Naplno se pak projevil v letech třicátých, kdy do hry zásadním způsobem vstoupí nacistické Německo s obrovskou absorpční schopností svého trhu a umnou ekonomickou diplomacií.

Opakujme však, že Beneš své plány pojímal čistě politicky, a proto se ještě vraťme k rakouskému odmítnutí československých (ale také italských) návrhů. Zatímco v roce 1925 byli Rakušané ochotni uvažovat o trojstranné rakousko-československo-italské celně-preferenční kombinaci (a po Benešově vycouvání se dokonce alespoň částečně rozběhla jednání rakousko-italská)⁴⁴, o dva roky později už bylo něco podobného v podstatě nemyslitelné. Mezi Rakouskem a Německem se rozběhl proces, známý jako *Angleichung*, tedy harmonizace nejrůznějších norem a ustanovení obou států, který byl především z rakouské strany chápán jako první krok k anšlusu.⁴⁵ Vídeň si tedy nehodlala nechat svázat ruce ničím, co by ji mohlo vzdálit Berlínu. Alespoň v několika větech je

41 Jančík, D. 1994. Celní unie, s. 89.

42 Sládek, Z. 1999. Hospodářské vztahy Malé dohody s Rakouskem v meziválečném období. In AUC, Phil. et Hist 1, 1997 (vyšlo 1999), SH XLV, zvl. s. 135 a 118–119. Zde je možné nalézt konkrétní statistiky o objemu vzájemného vývozu a dovozu.

43 Jančík, D. 1994. Celní unie, s. 89–90.

44 Houska, O. 2006. Československo, Itálie a projekty, zvl. s. 324–326. Itálie a Rakousko jednaly už v létě 1922 o ustavení celní unie: Malfèr, S. 1978. Wien und Rom nach dem Ersten Weltkrieg. Österreichisch-italienische Beziehungen 1919–1923. Wien-Köln-Graz, Hermann Böhlau Nachf., 1978, s. 107–108. Tento projekt se ale zrodil v době kritické hospodářské situace Rakouska. Pro kancléře Ignaze Seipela byl spíše východiskem z nouze či taktickým manévrem; rakouská problematika byla nakonec předložena Společnosti národů a řešena v říjnu 1922 tzv. ženevskými protokoly. Rakušané ani Italové tak jednání o celní unii v té době nebrali příliš vážně: Collotti, E. con la collaborazione di N. Labanca e T. Sala. 2000. Fascismo e politica di potenza. Politica estera 1922–1939. Milano, La Nuova Italia, 2000, s. 49.

45 Viz např. Schausberger, N. 1978. Der Griff nach Österreich, s. 145 nn. Srov. Molt, H. 1986. „... Wie ein Klotz inmitten Europas.“ „Anschluß“ und „Mitteleuropa“ während der Weimarer Republik 1925–1931. Frankfurt am Main-Bern-New York, Peter Lang, 1986, s. 13.

navíc třeba zmínit postoj dalších potenciálně zainteresovaných zemí: zatímco Maďarsko Benešovy plány odmítalo velmi rezolutně⁴⁶, politika Jugoslávie a Rumunska byla přece jen složitější. Zatímco na malodohodových jednáních se k celé věci stavěli větší opatrně vstřícně či indiferentně, praxe byla taková, že Rumuni měli na anšlusu (a tudíž i na stabilizaci Rakouska) jen minimální zájem.⁴⁷ Bělehrad byl občas ochoten přemýšlet o plánech na ulehčení hospodářské situace Rakouska, postupem doby však začal Německo vnímat jako možnou oporu proti Itálii. V tomto kontextu by se jednoznačně smířil i s anšlusem.⁴⁸

V Praze však byli přesvědčeni o tom, že „vstupujeme do nejtěžšího období své zahraniční politiky“⁴⁹, a tak se Edvard Beneš ještě jednou pokusil své střeoevropské a podunajské plány oživit. Původně tvrdil, že politické sblížení musí vyrůstat z hospodářské báze. Ustavení preferenčních cel mezi Československem a Rakouskem ale Vídeň odmítla a Beneš se proto rozhodl předložit modifikovaný plán, v němž hrály hospodářské otázky jen vedlejší roli.⁵⁰

Zřejmě inspirován rodícím se Briand-Kellogovým paktem, nabídl Beneš rakouskému kancléři Ignazi Seipelovi při jeho návštěvě ČSR v polovině února 1928 vstup Rakouska do případné zóny malých států (jejímž základem by bylo Československo, Rakousko a Jugoslávie, následovaly by i další země), která by byla zaštitěna Společností národů a konstruována na dvou principech: její členové by se zřekli možnosti války

-
- 46 Premiér István Bethlen i ministr zahraničí Lajos Walkó se jednoznačně shodovali, že uzavření hospodářských dohod nepřichází v úvahu, protože by to znamenalo uznání statu quo a ztížení budoucí revize Trianonu: Ormos, M. 1971. L'opinione del conte Stefano Bethlen sui rapporti Italo-Ungheresi (1927–1931). *Storia contemporanea* II, 1971, č. 2, s. 291–292.
- 47 Tato skutečnost se ale alespoň do jisté míry změnila v době vlády caranistické strany. Její šéf a předseda vlády Iuliu Maniu na začátku roku 1929 vystoupil s plánem celní unie mezi Rumunskem, Polskem, Maďarskem, Československem, Rakouskem a Jugoslávií. Projekt byl motivován zájmy rumunského zemědělství a obavou z hospodářského pronikání Německa; Maniu chtěl touto cestou mj. posílit rakouskou nezávislost a znemožnit anšlus. Praha však tento plán především kvůli rozdílným zájmům československých agrárníků nepodpořila. Srov. Sandu, T. 1997. Le plan Maniu de confédération économique danubienne du premier semestre 1929. *Revue d'Europe centrale* V, 1997, č. 2, s. 41–49.
- 48 Vinaver, V. 1985. „Austrijsko pitanje“ i velika preorientacija kralja Aleksandra prema Nemačkoj (1927–1932). *Istorija 20. veka. Časopis instituta za savremenu istoriju* III, 1985, č. 1, s. 7–31. Srov. Suppan, A. 1996. Jugoslawien und Österreich 1918–1938. *Bilaterale Aussenpolitik im europäischn Umfeld*. Wien, Verlag für Geschichte und Politik-München, Oldenbourg Verlag, 1996, s. 1192–1195. Ale i tehdy, když Jugoslávie usilovala o užší hospodářské vztahy s Rakouskem, činila tak způsobem, který byl vůči československé politice spíše kontradiktorní: Suppan, A. 1996. Jugoslawien und Österreich, s. 1136–1137. Na podzim 1929 pak přišlo z Bělehradu do Berlína tajné vyrozumění, že Jugoslávie nestojí v opozici proti anšlusu: Mitrović, A. 1984–1985. Le direttrici della politica del Regno dei SCS verso l'Italia dal 1920 al 1929. In: *Quaderni del Centro di ricerche storiche – Rovigno* VIII, 1984–1985, s. 285.
- 49 AMZV, KA, kart. 6, Kroftovy výklady na poradách, 13. 10. 1927.
- 50 Stojí za zmínku, že Krofta Benešovy plány na hospodářské sblížení nástupnických států nepodporoval: „To jest úplně beznadějně, není k tomu ochoty a není to možné, poněvadž velmoci, hlavně Německo a Anglie byly by proti tomu.“ AMZV, KA, kart. 6, Kroftovy výklady na poradách, 17. 11. 1927. Na druhou stranu ale Krofta tyto výroky pronesl v době, kdy Beneš už své původní plány pozměnil a soustředil se na jejich politickou stránku.

a zavázali by se řešit případné spory arbitráží. To by, jak Beneš otevřeně přiznával, rovněž znamenalo konec Malé dohody v její stávající podobě.⁵¹

V tomto konceptu se ještě silněji projevovalo to, co bylo přítomno už v plánu preferenčních cel a co Beneš prosazoval i v roce 1925: měl vzniknout blok států, v němž by byl vliv jakékoliv velmoci výrazně omezen. Zdá se dokonce, že československý ministr nyní touto koncepcí vyvolal určitou nevoli Francie. Jak už bylo řečeno, její politikové byli nyní více než kdy dříve přesvědčeni o nutnosti pozitivních kroků proti anšlusu. Jejich cílem rozhodně nebylo zcela eliminovat italský vliv z oblasti, ale naopak chtěli Řím získat pro nějakou formu spolupráce za účelem upevnění rakouské nezávislosti. Nechtějící vzbuzovat italská podezření, že usilují o vlastní hegemonii, iniciativu vědomě přenechali Benešovi. Ten však jejich očekávání nenaplnil: Odmítl řadu francouzských návrhů na upevnění rakouské ekonomiky, negativně se stavěl především k myšlence, aby jeho země poskytla Rakousku preference, aniž by se stejných výhod dostalo také Československu. A nejen to: jak jsme viděli, Beneš nehodlal aktivně spolupracovat s Itálií, což si ale přála Paříž.⁵² Tím má být řečeno, že československý ministr ve středoevropských záležitostech rozhodně nejednal jako prodloužená ruka politiků z Quai d'Orsay. Jeho projekty samozřejmě nebyly vůči Francii nepřátelské, ale byly konstruovány primárně podle toho, jak v Praze vnímali československé hospodářskopolitické (a ovšem také mocenské) zájmy.

Už bylo vícekrát zmíněno, že tato optika vylučovala z aktivní účasti na organizaci střední Evropy a Podunají Itálii. První měsíce roku 1928 tak do československo-italských vztahů přinesly určité *déjà vu*: Beneš znovu nabízel, že přijede k jednáním do

51 Jančík, D. 1998. Idea středoevropského Locarna, s. 191–193; Rauscher, W. 1993. Ignaz Seipel, Edvard Beneš, s. 359–360; Suppan, A. 1996. Jugoslawien und Österreich, s. 182–184; Suppan, A. 2002. Die Außenpolitik der ersten Tschechoslowakischen Republik aus Wiener Sicht. In Arnold Suppan-Elisabeth Vyslonzil (hrsg.), Edvard Beneš und die tschechoslowakische Außenpolitik 1918–1948. Frankfurt am Main-Berlin-Bern-Bruxelles-New York-Oxford-Wien, Peter Lang, 2002, s. 53–55. Srov. Klemperer von, K. 1976. Ignaz Seipel. Staatsmann einer Krisenzeit. Graz-Wien-Köln, Verlag Styria, 1976, s. 259–265. Záznam rozhovoru Beneš-Seipel z 13. a 14. 2. 1928, vyhotovený vyslancem Markem 17. 2. 1928, viz v ÖStA/AdR, BMfA/NPA, BKA/AA, Liasse Tschechoslowakei I/III Geheim, kart. 415. Publikováno v Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938. Wien, Verlag für Geschichte und Politik-München, R. Oldenbourg Verlag, 2004, Bd. 6, dok. č. 905, s. 233–252. Kopie tohoto záznamu byla předána také československé straně (což by mohlo nasvědčovat tomu, že vlastní československý záznam z jednání nebyl pořízen): MSÚ-AAV, AÚTGM, EB I, k. 95, Záznamy rozhovorů E. Beneše a hlášení, Sign. R 110.

52 Na základě francouzských pramenů Burgwyn, H. J. 1979. Il revisionismo fascista, s. 154–158. Negativní postoj ke konkrétní podobě francouzských plánů pomoci Rakousku však nebyl jen nějakou Benešovou soukromou iniciativou, stejný názor měl i jeho zástupce Krofta: AMZV, KA, kart. 6, Kroftovy výklady na poradách, 30. 9. 1927. Mezi Prahou a Paříží ovšem probíhaly poměrně úzké konzultace ohledně programu aktivní akce ve střední Evropě a Podunají. Hlavním příkladem toho je neoficiální návštěva generálního sekretáře francouzského ministerstva zahraničí Philippa Berthelota u Masaryka a Beneše v říjnu 1927 (k tomu Jančík, D. 1998. Idea středoevropského Locarna, s. 188–190). Na základě výše uvedeného je ale patrné, že Beneš (a tedy i Masaryk) francouzské propozice nepřijal zcela.

Říma⁵³ a doslova při každé příležitosti Italy ujišťoval o tom, že jeho politika je založena na principu: „Nic bez Itálie, nic proti Itálii“.⁵⁴ Skutečnost byla ovšem jiná a v Římě si to také plně uvědomovali.⁵⁵ Pokud ocitujeme další z málo přátelských označení na Benešovu adresu, obávali se, aby tento „šroubovaný a nevypočitatelný slovanský zednář“ rakouského kancléře Seipela skutečně nezískal pro své projekty.⁵⁶ Naopak chtěli, aby se v obraně proti nim Rakousko přimklo k Itálii.⁵⁷ Zdálo se tedy, že ohledně československo-italských vztahů v poměru k Rakousku (a střední Evropě a Podunají vůbec) není nic nového pod Sluncem. Tentokrát však do tohoto už stereotypního rámce přece jen vstoupil nový moment: byla jím Benešova návštěva Berlína.

Do říšskoněmecké metropole československý ministr přijel na závěr své delší soukromé cesty, v rámci které zavítal také do Paříže a Londýna. V Berlíně jednal s kancléřem Wilhelmem Marxem, nikoliv ale s ministrem zahraničí a hlavním tvůrcem německé diplomacie Gustavem Stresemannem, který byl těžce nemocen. Namísto toho vedl tři zásadní dialogy s jeho zástupcem, státním tajemníkem Carlem von Schubertem; Beneš mu v nich předložil vizi regionálního středoevropského paktu, jehož základem by byla československo-rakouská smlouva o neútočení. Pokud chtěl ministr touto cestou získat souhlas Německa s plánem středoevropského Locarna, pak musel být zklamán: státní tajemník namítl, že Německo by své svolení dalo jen v případě, že by bylo samo součás-

- 53 Např. ASDMAE, AP Cecoslovacchia, b. 942, telegram č. 1335 R., Preziosi z Prahy 21. 2. 1928. V Římě se měla v dubnu konat slavnostní akce k desátému výročí vzniku čs. legií v Itálii a právě na ni chtěl Beneš přijet. Italové ale, aby se vyhnuli jakýmkoliv politickým konotacím, dali této oslavě pouze striktně vojenský charakter, čímž možnost Benešovy cesty do Říma tichou cestou pohřbili: DDI, VII, vol. VI, dok. č. 104, s. 95–96, Mussolini do Prahy 15. 2. 1928; Dejmek, J. (2006): Edvard Beneš, část první, s. 449.
- 54 ASDMAE, AP Cecoslovacchia, b. 942, telegram č. 3081, Bordonaro z Londýna 16. 5. 1928. Beneš se Italům pokoušel vlichotit mj. i zdůrazňováním toho, že mírové smlouvy považuje a vždy považoval za nespravedlivé vůči Itálii: ASDMAE, AP Cecoslovacchia, b. 942, telegram č. 1363 R., De Marinis z Ženevy 3. 3. 1928.
- 55 Nový italský vyslanec v Praze Luigi Vannutelli Rey psal, že Beneše by sice neoznačil termínem „lhář“, ale jeho časté změny postojů a říkání toho, co chce jeho protějšek slyšet, je možné považovat za „duševní anomálii“. Vyslanec pak dospěl k závěru, že takto by se choval kdokoliv jiný, kdo by Beneše eventuálně nahradil v čele ministerstva zahraničí: „Beneš je totiž tím nejryzejším představitelem tohoto státu, jehož existence je kvůli nedostatku organické zdravé soudržnosti a stabilní vnitřní rovnováhy ve znamení neustálého neklidu a nejistoty. Československo se podobá špatně zplozeným a nedostatečně vyvinutým stvořením, která jsou biologicky předurčena stát se břemenem a obtíží pro společnost, ve které žijí a která, dokud žijí, nedají pokoj sobě ani ostatním.“ Kamil Krofta pak pro vyslance byl tím „nejméně neupřímným z Čechoslováků, které jsem dosud poznal“. ASDMAE, AP Cecoslovacchia, b. 942, telegram č. 3850 R., 18. 6. 1928.
- 56 ASDMAE, RIV, b. 288, telegram č. 56-A1, 21. 2. 1928 (Auriti). Co se týče vztahu ke Svobodným zednářům, Beneš se jejich – značně vlašným – členem stal v únoru 1927. K tomuto kroku se možná rozhodl i proto, že chtěl touto cestou zlepšit vztahy s německým ministrem zahraničí Gustavem Stresemannem, významným zednářem: Klímek, A. (1998): *Boj o Hrad /2./*. Kdo po Masarykovi? Vnitropolitický vývoj Československa 1926–1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví. Praha, Panevropa, 1998, s. 115–116. Zednářské lóže byly v Itálii zakázány od podzimu 1925. Možná i kvůli svému zednářství byl Beneš v Římě vnímán jako spiritus rector protiitalské politiky ve střední Evropě a Podunají: AMZV, Politické zprávy (dále jen PZ) Řím 1928, č. 37, 19. 7. 1928 (Mastný).
- 57 DDI, VII, vol. VI, dok. č. 111, s. 100–101, Grandi do Berlína, Londýna, Paříže, Prahy a Vídně, 17. 2. 1928; ASDMAE, RIV, b. 288, telegram č. 833/53, Grandi do Vídně, 18. 2. 1928.

tí tohoto bloku. Místo toho mu nabídl vizi úzké hospodářské spolupráce mezi Německem, Rakouskem a Československem. Bylo jasné, že plán střeoevropského Locarna může být realizován jedině za podmínky německé vstřícnosti. V Berlíně ale Beneš poznal, že v tomto směru neuspěl.⁵⁸ Pokud se navíc v Praze obávali především anšlusu, v německé metropoli se už formovaly plány mnohem dalekosáhlejší. Schubertův návrh úzké součinnosti Německa, Rakouska a Československa, z hospodářského hlediska jistě nepostrádající logiku, totiž směřoval k znovunastolení německé převahy ve střední Evropě a k jejímu dalšímu rozšíření směrem na východ a jihovýchod. V roce 1928 se zatím jednalo o myšlenky bez ostřejších kontur. Tato politika se však ve Wilhelmstrasse plně prosadí po smrti Stresemanna a nástupu Julia Curtia.⁵⁹

Benešovy naděje, vkládané do jednání v Berlíně, tedy zůstaly nenaplněny, mezi italskými zástupci ale jeho cesta vzbudila silné znepokojení. Jestliže se až dosud zdálo, že Benešovy plány mají leckdy charakter spíše rétorických cvičení bez větší šance na úspěch – a to i přes podporu, kterou jim v lecčems vyjadřovala Francie – nyní se v Římě začali obávat úzké československo-německé kooperace. Spolupráce Prahy a Paříže ve střeoevropských záležitostech Italy neznervózňovala.⁶⁰ Na případný československo-německý tandem ale pohlíželi právě opačně; pokud by Beneš své projekty opřel o v regionu silně zainteresovanou velmoc, tedy Německo, mohly by se stát skutečností.⁶¹ Vyslanec v Praze Vannutelli Rey soudil, že i přes tvrzení oficiálních míst „Benešova návštěva v Berlíně nabývá rozhodně významu sblížení s Německem“ a odklonu od francouzského vlivu.⁶² Italové tak poněkud paradoxně s Benešovou návštěvou spojovali výsledky, které by jim ráda dala sama Wilhelmstrasse, a nikoliv Pražský hrad, tj. utvoření československo-německého bloku (k němuž by se samozřejmě připojilo

58 Campbell, F. G. 1975. *Confrontation in Central Europe*, s. 192–198; Jančík, D. 1998. *Idea střeoevropského Locarna*, s. 193–196. Nejpodrobněji Krüger, P. 1973. *Beneš und die europäische Wirtschaftskonzeption des deutschen Staatssekretärs Carl von Schubert*. In: *Bohemia. Jahrbuch des Collegium Carolinum* 14, 1973, s. 320–339. Tyto práce jsou založeny na německých záznamech z jednání Beneše a Schuberta, existuje však také podrobný československý zápis, historiky dosud využitý jen minimálně: MSÚ–AAV, AÚTGM, EB I, kart. 193, Německo 1928, Sign. R 331A/1.

59 Campbell, F. G. 1975. *Confrontation in Central Europe*, s. 197.

60 Na tomto místě není prostor pro rozebírání toho, do jaké míry byla Francie vůbec schopna své politické cíle v regionu podepřít skutečně reálnými hospodářskými možnostmi. Postačí konstatování, že s výjimkou Československa byla v dalších zemích francouzská hospodářská a finanční pozice velmi chatrná: Soutou, G. 1976. *L'impérialisme du pauvre: la politique économique du gouvernement français en Europe Centrale et Orientale de 1918 à 1929. Essai d'interprétation. Relations internationales*, automne 1976, č. 7, zvl. s. 238–239.

61 ASDMAE, AP Cecoslovacchia, b. 942, Vannutelli Rey z Vídně, 18. 4. 1928, bez č. j. K italské nervozitě přispěl sám Schubert, který chtěl zřejmě Řím úmyslně držet v nejistotě ohledně německých záměrů. O Benešových plánech na hospodářskou spolupráci ve střední Evropě prohlásil, že je jeho země vítá, neboť by mohly přispět ke snížení celních bariér: ASDMAE, AP Cecoslovacchia, b. 942, telegram č. 3306 R., Aldrovandi z Berlína, 26. 5. 1928.

62 ASDMAE, AP Cecoslovacchia, b. 942, telegram č. 3087, 20. 5. 1928. Telegram byl později odposlechnut československými úřady, srov. jeho téměř přesný přepis v MSÚ–AAV, AÚTGM, EB I, kart. 161, Itálie 1928, Sign. R 300/4. Nevíme, kdy přesně se Praze podařilo prolomit italskou šifru, ale dochované rozluštné telegramy pocházejí většinou z roku 1928 a rozšifrovat se je podařilo v roce 1929: AMZV, PZ Řím 1928. K italskému vnímání Benešovy návštěvy Berlína srov. též DDI, VII, vol. VI, dok. č. 353, s. 311–312, Vannutelli Rey z Prahy 22. 5. 1928.

Rakousko). V Římě proto vznikl dojem, že Beneš se svou aktivitou, Italy vcelku správně vnímanou jako zacílenou také proti jejich zemi, víceméně uspěl. Bylo to ovšem vnímání nepřesné, jenže v Paláci Chigi panovalo na jaře 1928 přesvědčení, že Československo, italský rival, své postavení v oblasti střední Evropy a Podunají posílilo. Jako upevněnou navíc v Římě hodnotili také vnitropolitickou pozici ministra Beneše, na kterého už přitom pohlíželi s ne příliš zakrývaným odporem.⁶³

Neúspěch Masarykových a Benešových snah prosadit středoevropský a podunajský hospodářský a politický systém vedl některé vysoce postavené muže československé diplomacie k pochybnostem o tom, že je možné anšlusu Rakouska dlouhodobě zabránit. Edvard Beneš ale s největší pravděpodobností i nadále věřil, že země pod Alpami může žít samostatně.⁶⁴ Pro československo-italské vztahy je ale podstatné to, že se zahraničněpolitické strategie obou zemí začaly ještě více rozcházet: Československo se po neúspěchu svých širokých středoevropských a podunajských kombinací vydalo pro nejbližší budoucnost cestou upevňování Malé dohody.⁶⁵ Itálie se naproti tomu zaměřila na postupné posilování svého mocenského postavení v regionu: podporovala maďarské aspirace (Budapešť byla jejím hlavním opěrným bodem v oblasti) a směřovala k zisku kontroly nad maďarskou a rakouskou politikou, což se jí podaří v roce 1934 podpisem tzv. římských protokolů – ovšem zdaleka ne zcela a ne na dlouho.⁶⁶ Názory části československých diplomatů, že ve snaze zabránit anšlusu by měla Praha spolupracovat především s Římem⁶⁷, sice zněly na první pohled logicky, nesdílel je ale ministr Beneš, a především nerespektovaly realitu italské zahraniční politiky, která o něco takového rozhodně neměla zájem. Plně se to projeví už v roce 1928, kdy Palác Chigi odmítá prodloužit vzájemnou přátelskou smlouvu z roku 1924 (formálně kvůli neprodloužení smlouvy italsko-jugoslávské). Vztahy mezi Československem a Itálií tak pozbývají dosavadní smluvní bázi, která však už delší dobu nemohla zakrýt to, že mezi oběma zeměmi panovala vzájemná rivalita a antipatie.

63 DDI, VII, vol. VI, dok. č. 364, s. 320, Vannutelli Rey z Prahy, 28. 5. 1928. Podle vyslanec Benešovo postavení kromě cesty do Berlína posílily také výsledky německých voleb, v nichž uspěla tzv. výmarská koalice v čele se sociálními demokraty. Vannutelli Rey tak psal o „značném vzestupu Benešových akcí na trhu mezinárodní diplomacie“ a dodával, že od Beneše nyní lze ve zvýšené míře očekávat „stívu aktivitu proti politice Vaší Excelence [tj. Mussoliniho]“.

64 O dlouhodobé nevyhnutelnosti anšlusu hovořil jak Benešův zástupce Kamil Krofta (AMZV, KA, Kroftovy výklady na poradách, 2. 8. 1928), tak vyslanec v Římě Vojtěch Mastný (MSÚ-AAV, AÚTGM, EB I, kart. 161, Itálie 1927, Sign. R 300/3, Mastného dopis Benešovi z 7. 11. 1927). Oba muži přitom v citovaných dokumentech uvádějí, že ministrové názory na anšlus jsou výrazně optimističtější.

65 Cirkulární telegramy, dok. č. 140, s. 148–149, cirkulář z 25. 6. 1928; Ádám, M. 1993. *The Little Entente and Europe (1920–1929)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993, s. 315–316; Gajanová, A. 1967. *ČSR a středoevropská politika velmocí*, s. 249–252.

66 Burgwyn, H. J. 1990. *La trioka danubiana di Mussolini: Italia, Austria e Ungheria, 1927–1936*. *Storia Contemporanea XXI*, 1990, č. 4, s. 617–686. Leoncini, F. 1976. *Italien und die Tschechoslowakei*, s. 350–351, oprávněně napsal, že tato politika získává od let 1928–1929 charakter obkličování Československa.

67 Týká se to především K. Krofta a V. Mastného, srov. např. dokumenty citované v pozn. č. 61.

Závěr

Československé plány na upevnění *statu quo* ve střední Evropě z let 1927–1928 neuspěly. Kromě Francie neměly plnou podporu žádného jiného státu. Velmi jasně se proti nim postavila Itálie, neboť ji Beneš a Masaryk ze svých projektů vylučovali. Řím chtěl naopak oblast střední Evropy a Podunají podříditi svému vlastnímu mocenskému vlivu, a tak se během druhé poloviny dvacátých let odehrával československo-italský konkurenční zápas o získání převahy v tomto regionu. V dlouhodobé perspektivě však neuspěl ani jeden z pretendentů, neboť vše převálcoval německý kolos. Nabízí se domněnka, že Československo a Itálie proto měly dát stranou vzájemné spory a podniknout společnou akci v zájmu hospodářské a politické konsolidace střední Evropy a Podunají. V praxi ale něco takového možné nebylo, už jen proto, že mezi československými a italskými politiky (tedy demokraty na straně jedné a fašisty na straně druhé) panovala hluboká nedůvěra. Podstatnější ale byla zásadní rozpornost politických koncepcí obou zemí, z nichž ta italská směřovala k revizi mírových smluv a nastolení vlastní hegemonie.

BENEŠ, THAT “UNPREDICTABLE SLAVIC MASON“: THE ATTITUDE OF ITALY TOWARDS BENEŠ S POLICY IN CENTRAL EUROPE AND THE DANUBE BASIN, 1927–1928

Abstract: The study analyses the attitude of Italy towards Czechoslovak plans for strengthening the *status quo* in Central Europe and the Danube Basin, which were of both economical and political nature. Czechoslovakia unsuccessfully tried to create a grouping of small and medium-sized states, which was supposed to lead to consolidation of that region. The reason was the fear of future economical and political pressure of Germany and of Italian power politics. Italy should stay out of this bloc. Czechoslovak plans were refused by Rome unequivocally as Italy aimed at establishing its own hegemony in Central Europe and the Danube Basin. Such contradictions resulted not only in further deterioration of Czechoslovak-Italian relations but also in deterioration of personal relations between the leading politicians of both countries. Finally, Edvard Beneš, the Czechoslovak foreign minister, became regarded as an enemy of Italy and Fascism by the Italians.

The study is based on unpublished Italian, Austrian and Czechoslovak sources as well as on secondary literature.

Keywords: Czechoslovakia, Italy, Edvard Beneš, Austria, preferential customs tariffs, Anschluss, Central Europe, the Danube Basin, 1927–1928.

JEL Classification: N00